

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 10 (1993)

Ελισάβετ Α. Ζαχαριάδου, Ιστορία και θρύλοι των παλαιών σουλτάνων (1300-1400)

Μαρία Στασινοπούλου

doi: [10.12681/deltiokms.105](https://doi.org/10.12681/deltiokms.105)

Copyright © 2015, Μαρία Στασινοπούλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Στασινοπούλου Μ. (1993). Ελισάβετ Α. Ζαχαριάδου, Ιστορία και θρύλοι των παλαιών σουλτάνων (1300-1400). *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 10, 381–384. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.105>

Ἡ στάση αὐτὴ δὲν περιορίσει πάντως τὴν ἐπίδραση τῶν κειμένων τοῦ Rycaut στὴ διαμόρφωση τῶν ἀπόψεων κορυφαίων συγγραφέων τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ ὅπως ὁ Locke, ὁ Montesquieu καὶ ὁ Gibbon. Χαρακτηριστικὸ τῆς ἔκτασης αὐτῆς τῆς ἐπιρροῆς ὑπῆρξε καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ μολδαβὸς ἡγεμόνας Δημήτριος Καντεμίρ, ποὺ δίκαια θεωρεῖται ὁ μέγιστος ρουμάνος συγγραφέας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰώνα, μετέφρασε κατὰ λέξιν ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Rycaut, *The present state of the Ottoman Empire* (Λονδίνο 1667) τὴν ἔκτενη περιγραφὴ τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας σὲ σύγγραμμά του πάνω στὸ θέμα αὐτό. Ἡ δεσποινὶς Anderson προσφέρει στὸν μελετητὴ τοῦ ἔργου τοῦ Rycaut μεγάλη ὑπηρεσία μὲ τὸν λεπτομερῆ πίνακα τῶν ἐκδόσεων τῶν ἔργων του ποὺ παραθέτει σὲ Α΄ Ἐπίμετρο τοῦ βιβλίου της (σσ. 294-297). Τὸ ἔργο ὀλοκληρώνεται μὲ τὴν ἀνασκόπηση τῆς δράσης τοῦ Rycaut μετὰ τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὴ Σμύρνη, γιὰ τὴν ὁποία διατήρησε ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἀμείωτα αἰσθήματα «σεβασμοῦ καὶ στοργῆς», ὅπως ἐξομολογεῖται σὲ ἐπιστολὴ του τοῦ 1692.

Τὸ βιβλίον τῆς δεσποινίδος Anderson ἀποτελεῖ ἐξαιρετὴ συμβολὴ στὶς Μικρασιατικὲς σπουδὲς τόσο ὡς συνολικὴ σύνθεση καὶ ὡς πρότυπο ἀντίστοιχων μελετῶν, ὅσο καὶ γιὰ τὶς πολυποίκιλες νέες πληροφορίες ποὺ προσπορίζει στὴν ἔρευνα. Εἰδικότερα πολύτιμη εἶναι ἡ συνεισφορὰ τοῦ ἔργου στὶς Σμυρναϊκὲς σπουδὲς μὲ τὶς περιγραφὲς τῆς τοπογραφίας, τῆς πληθυσμιακῆς σύνθεσης καὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς Σμύρνης τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰώνα. Ἡ ἐρευνητικὴ πληρότητα, ἡ ὑποδειγματικὴ ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία, τὸ κρυστάλλινο ὕφος καὶ ἡ ἱστορικὴ κρίση τῆς συγγραφέως καθιστοῦν τὸ βιβλίον της κατὰ τὴ γνώμη μου τὴν καλύτερην ἐπιστημονικὴ μονογραφίαν στὴν περὶ Σμύρνης ἱστορικὴ βιβλιογραφία γιὰ δεκαετίες.

ΠΑΣΧΑΛΗΣ Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ

Ἐλισάβετ Α. Ζαχαριάδου, *Ἱστορία καὶ θρόλοι τῶν παλαιῶν σουλτάνων (1300-1400)*. Ἀθήνα: Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, 1991, 234 σσ.

Σὲ μιὰ ὅπως πάντα φροντισμένη ἔκδοση τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος Ἐθνικῆς Τραπεζῆς ἡ Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου παρουσιάζει στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Γιασῆ-Φακίχ, ὅπως αὐτὸ μᾶς σώζεται ἐνσωματωμένο στὸ ἔργο τοῦ Ἀσῆκ-Πασάζαντε, πολεμιστῆ καὶ χρονογράφου τοῦ 15ου αἰώνα. Ἡ ἀξία ὅμως αὐτῆς τῆς σημαντικῆς ἔκδοσης δὲν ἔγκειται μόνο στὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου (*Τὸ χρονικόν*), τὴν ἐπιτυχημένη ἀπόδοση τοῦ κειμένου, ποὺ τὸ κάνει προσιτὸ ὄχι μόνο στοὺς ἱστορικοὺς ἀλλὰ καὶ στὸ εὐρύτερο κοινόν, ἀλλὰ καὶ στὴν ἔκτενέστατη φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ εἰσαγωγὴ ποὺ προτάσσει ἡ ἐκδότις στὸ πρῶτο μέρος (*Ἱστορικὸ πλαίσιο*). Κα-

ταρχήν παρουσιάζει το χρονικό, τη μιὰ ἀπὸ τὶς δύο τουρκικὲς χρονογραφικὲς πηγὲς ποὺ διαθέτουμε γιὰ τὴν ἱστορία τῶν Ὀθωμανῶν τὸν 14ο αἰώνα καὶ τὸ ἐντάσσει μέσα στὸ εὐρύτερο πλαίσιο τῆς τουρκικῆς χρονογραφίας. Ἐπιπλέον χρησιμοποιοῦντας τὶς βυζαντινὲς πηγὲς διευκρινίζει τὶς πληροφορίες τοῦ Γιασχή-Φακίχ καὶ μᾶς δίνει μιὰ σύνθετη εἰκόνα τῆς συρρίκνωσης τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς ὀθωμανικῆς ἐπέκτασης στὸν 14ο αἰώνα, ἐποχὴ ποὺ ἡ συγγραφέας γνωρίζει καλὰ καὶ μὲ τὴν ὁποία ἔχει ἀσχοληθεῖ ἐπανελημμένως.

Μετὰ ἀπὸ κάποιες γενικὲς πληροφορίες γιὰ τὶς ἐπαφὲς τοῦ τουρκικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου μέχρι τὴν ἴδρυση τοῦ ἐμιράτου τοῦ Ὀσμάν (*Εἰσαγωγικά*) ἀκολουθεῖ μιὰ σύντομη εἰσαγωγή στὴν ὀθωμανικὴ ἱστοριογραφία, στὴν ὁποία ὑπογραμμίζεται ὁ προφορικὸς χαρακτήρας τῆς τουρκικῆς χρονογραφίας, χαρακτήρας ποὺ διατηρεῖται στὴ λαϊκὴ χρονογραφία καὶ μετὰ τὴν ἀνάπτυξη ἀπὸ τὸ 1500 περίπου μᾶς λόγιας ἱστοριογραφίας (*Α' Ἡ Ὀθωμανικὴ ἱστοριογραφία*). Τὰ κεφάλαια Β' καὶ Γ' τοῦ πρώτου μέρους εἶναι ἀφιερωμένα στὰ τουρκικὰ χρονικὰ τοῦ 14ου αἰώνα καὶ στὸ χρονικὸ τοῦ Ἀσὴκ Πασάζαντε, ὁ ὁποῖος χρησιμοποίησε μεταξὺ ἄλλων κειμένων καὶ τὸ χρονικὸ τοῦ Γιασχή-Φακίχ γιὰ νὰ συνθέσει τὸ ἔργο του. Πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε ἐδῶ τὸν ἐπιτυχημένο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ συγγραφέας παρουσιάζει τὴ σύνθετη φιλολογικὴ ἱστορία τοῦ κειμένου χωρὶς νὰ προδίδει τὴν εὐανάγκαστη ἀφήγησή. Τὴν περιγραφή τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ἀσὴκ-Πασάζαντε καὶ τὶς βιογραφικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν συγγραφέα του ἀκολουθοῦν τὰ ἐλάχιστα στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Γιασχή-Φακίχ καὶ μιὰ πρώτη συνοπτικὴ παρουσίαση τοῦ χρονικοῦ του καθὼς καὶ τῶν ἱστορικῶν δεδομένων ποὺ ὡς ἓνα βαθμὸ θὰ πρέπει νὰ διαμόρφωσαν τὴ διήγηση καὶ νὰ καθόρισαν τὶς σιωπὲς τῆς. Τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ ἀποσιώπηση τῆς συμμετοχῆς τῶν Ὀθωμανῶν στὸν βυζαντινὸ ἐμφύλιο πόλεμο, τὴν ὁποία ἡ ἐκδότις ἀκολουθώντας καὶ προχωρώντας τὸν προβληματισμὸ τοῦ τούρκου ἱστορικοῦ Halil Inalcik ἐρμηνεύει ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐποχῆς στὴν ὁποία γράφεται τὸ χρονικὸ: πρόκειται γιὰ τὰ χρόνια μετὰ τὴν ἦττα τῶν Ὀθωμανῶν ἀπὸ τὸν Ταμερλάνο στὴν Ἄγκυρα (1402) ποὺ θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς πιστοὺς ὡς τιμωρία τῆς ἄνομης συνεργασίας τοῦ Βαγιαζήτ Α' μὲ τοὺς ἀπίστους στὴν προσπάθειά του νὰ καθυποτάξει τὰ ἐμιράτα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Σὲ ἓνα χρονικὸ ποὺ γράφτηκε γιὰ νὰ δοξάσει τὴν ἐντυπωσιακὴ ἄνοδο μιᾶς δυναστείας μὲ κοσμοκρατορικὲς ἀξιώσεις ἡ ἀναφορὰ σὲ ἀντιερ. συμμαχίες στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπέκτασης δὲν εἶχε καμιά θέση.

Στὸ Δ' κεφάλαιο (*Ὁ Γιασχή-Φακίχ καὶ ἡ ἐποχὴ του*) ἡ συγγραφέας παρουσιάζει μὲ βάση τὴν ἔννοια τοῦ ἱεροῦ πολέμου (dijihad) καὶ τῶν συμπληρωματικῶν ἐννοιῶν τοῦ γαζή (gazi) καὶ τοῦ μάρτυρα (shahid) τὸ ἰδεολογικὸ πλαίσιο τοῦ χρονικοῦ τοῦ Γιασχή-Φακίχ καὶ μᾶς δίνει πληροφορίες γιὰ τὸ ὑπόστρωμα τῶν μύθων καὶ παραδόσεων ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλεῖ ὁ χρονογράφος γιὰ νὰ δημιουργήσει τὴν γενεαλογία τῶν ὀθωμανῶν σουλτάνων. Ταυτόχρονα παρουσιάζει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς τουρκικῆς καὶ εἰδικότερα τῆς

όθωμανικής επέκτασης και υπογραμμίζει την άβεβαιοτητα που τυλίγει ακόμη και σήμερα την καταγωγή της δυναστείας του 'Οσμάν ή ακόμη και τόν βίο του 'Ορχάν, του όποιου τὸ έτος θανάτου ήταν ήδη άγνωστο στους τότερους χρονογράφους του τέλους του 15ου αιώνα. Τέλος μᾶς δίνει ένα μίτο για νὰ προχωρήσουμε στην κατανόηση πλήθους στοιχείων στην αφήγηση του Γιαχσή-Φακίχ που ενώ μοιάζουν νὰ βγαίνουν από τὸν κόσμο του παραμυθιοῦ (για παράδειγμα οἱ τρόποι παρείσφρησης στὰ κάστρα) παραπέμπουν στην ιστορική πραγματικότητα και μάλιστα στην άρχική κατάκτηση της υπαίθρου χώρας και την ακόλουθη πολιορκία τῶν ὄχυρων.

Στὰ τρία τελευταία κεφάλαια του πρώτου μέρους (Ε' 'Η Βιθυνία, ΣΤ' 'Η Θράκη, Ζ' *Οἱ νέοι κυρίαρχοι καὶ οἱ παλαιοὶ κάτοικοι*) παρουσιάζεται ἡ κατάσταση της ἔνδοχώρας που εἶχε χάσει πιά την ἐπαφή με τὸ κέντρο καὶ ἡ διείσδυση τῶν 'Οθωμανῶν στην καρδιά της βυζαντινῆς αυτοκρατορίας. Με τὰ ἐργαλεῖα του ιστορικοῦ ἢ συγγραφέας μᾶς βοηθαίει νὰ ἀντλήσουμε τὸ μέγιστο τῶν πληροφοριῶν ἀπὸ ἕνα κείμενο με τοὺς κώδικες της μεσαιωνικῆς χρονογραφίας καὶ ἐκφραστικά μέσα που ἀγγίζουν τὰ ὄρια του θρύλου, δυσπρόσιτο στην πρώτη ἀνάγνωση. Πέρα ἀπὸ την ταύτιση τῶν τοπωνυμίων καὶ την τοπογραφική ἑρμηνεία του χρονικοῦ, μᾶς παρέχονται ἑρμηνευτικά κλειδιά για νὰ κατανόησουμε τις διαφορές μορφῆς συνύπαρξης τῶν χριστιανικῶν καὶ ἰσλαμικῶν πληθυσμῶν τῶν περιοχῶν αὐτῶν. 'Η ἀνοχή, ἡ συνεργασία ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνεργὴ ἀντίσταση ἀπαντῶνται κατὰ τὴ διάρκεια του 14ου αἰώνα καὶ στη Θράκη καὶ στη Βιθυνία καὶ πρέπει νὰ ἐξετάζονται πάντα καὶ ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν νόμων του ἱεροῦ πολέμου σχετικὰ με τις συνέπειες της κατάληψης μιᾶς πόλης μετὰ ἀπὸ ἀντίσταση. 'Ὡστόσο, ἡ ἀποξένωση της περιφέρειας ἀπὸ τὸ κέντρο, καθαρὰ πρακτική (ἐπικοινωνίες), ἀλλὰ καὶ οικονομικοκοινωνική καὶ ἰδεολογική (βαριά φορολογία, δυσαρέσκεια ἐξαιτίας τῶν δυναστικῶν ἀλλαγῶν, σύγκλιση τῶν δύο ἐκκλησιῶν) καὶ ἡ δυσπιστία —δικαιολογημένη ἴσως— του κέντρου για τις τοπικὲς ἐστίες ἀντίστασης, δὲν βοήθησαν την ὄλο καὶ πιὸ ἀδύναμη ἄμυνα του Βυζαντίου. 'Εξάλλου ἡ ἔντονη παρουσία τῶν ἰσλαμικῶν μοναστικῶν ταγμάτων συνέτεινε στὸν γοργὸ ἐποικισμό της ἐρημωμένης υπαίθρου. Με ἐντυπωσιακὴ πυκνότητα που καὶ πάλι ὅμως δὲν ἐπιβαρύνει τὸ ὕφος, ἡ συγγραφέας δίνει την εἰκόνα της ὀθωμανικῆς επέκτασης ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ σκοπιὰ της πολιτικῆς ἱστορίας ἀλλὰ καὶ της οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς πραγματικότητας. 'Η γνώση της ιστοριογραφικῆς παραγωγῆς στὸ διπλὸ πλαίσιο της τουρκικῆς καὶ της βυζαντινῆς καὶ νεοελληνικῆς ἱστορίας της δίνει τὴ δυνατότητα μιᾶς πολὺ-πλευρῆς σύνθεσης.

'Η στρωτὴ μετάφραση, βασισμένη κυρίως στην ἔκδοση του *Ç. N. Atsız* (Κωνσταντινούπολη 1949) καὶ ἐν μέρει στην ἔκδοση *Giese* (Λειψία 1929), διευκολύνει την ἀνάγνωση του χρονικοῦ καὶ σώζει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴ γοητεία του πρωτοτύπου με τὴν παρατακτικὴ δομὴ του παραμυθιοῦ. Σ' ἕνα σύντομο κεφάλαιο ἢ μεταφράστρια ἐξηγεῖ τοὺς λόγους που ὑπαγόρευσαν κάποιες ἐπιλογές της. Τὸ ὑπόμνημα παρέχει πληροφορίες για τις γραφές τῶν

χειρογράφων και για έκδοτικά προβλήματα αλλά και για δυσεμφάνετα χωρία του κειμένου. Όπως και στο πρώτο μέρος ή συγγραφέας έχει συγκεκριντρώσει πλήθος πληροφοριών και παραπομπών στις πηγές και τη νεότερη βιβλιογραφία χωρίς να διογκώσει άδικαιολόγητα τις σημειώσεις.

Η βιβλιογραφία, ένα χρονολογικό διάγραμμα, ένα γλωσσάρι των όρων, δύο χάρτες (Βιθυνία και Θράκη) και ένα εύρετήριο ολοκληρώνουν το έργο της Έλισάβετ Ζαχαριάδου. Μία χρήσιμη προσθήκη στο εύρετήριο θα ήταν ίσως ή παράλληλη παράθεση τουρκικών και ελληνικών τοπωνυμίων, όπου ή ταύτιση είναι δυνατή.

Στό προλογικό της σημείωμα ή συγγραφέας μās ενημερώνει για τὸ ιστορικό τῆς έκδοσης. Ἡ ἀπαρχή της βρίσκεται σ' ένα πρόγραμμα του Μ.Ι.Ε.Τ. ὑπό τὴν αἰγίδα του Νίκου Σβορώνου —στη μνήμη του οποίου είναι ἀφιερωμένο τὸ βιβλίο— με στόχο τῆ σύνταξη συστηματικῆς βιβλιογραφίας για τις πηγές τῆς ἱστορίας του νέου ἑλληνισμού. Θὰ ἦταν εὐχῆς ἔργο νὰ ὑπάρξει συνέχεια στὴν ἐρευνητικὴ ἀλλὰ και στὴν ἐκδοτικὴ προσπάθεια σ' αὐτὸ τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο πὸ κάνει προσιτῆς και τις τουρκικῆς πηγῆς τῆς μεσαιωνικῆς και νεότερης ἱστορίας μας στοὺς ἐρευνητῆς ἀλλὰ και σὲ ἕναν εὐρύτερο κύκλο ἀναγνωστῶν.

ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

Süraiya Faroqhi, *Herrscher über Mecca, Die Geschichte der Pilgerfahrt*, Μόναχο-Ζυρίχη Ἐκδόσεις Artemis, 1990, 351 σσ.

Ἀπὸ τὸ 1517, ὁπότε ὁ Σουλτάνος Σελῆμ Α' κατέκτησε τὴν Συρία και τὴν Αἴγυπτο κι ἔγινε κύριος τῆς Ἀραβικῆς Χερσονήσου, οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπωμίσθησαν τὴν εὐθύνη για τὴ διαφύλαξη τῶν δύο ἱερῶν πόλεων τῶν Μουσουλμάνων, τῆς Μέκκας και τῆς Μεδίνας, κι ἀκόμα για τὴν ἀσφάλεια τῶν δρόμων πὸ ὀδηγοῦν σ' αὐτῆς, καθὼς, σύμφωνα με τὸ Κοράνι, ὁ κάθε Μουσουλμάνος ὀφείλει, τουλάχιστον μιὰ φορά στὴ ζωῆ του, νὰ ταξιδέψει ἐκεῖ για προσκύνημα. Ἡ ὀθωμανικὴ δυναστεία ἐπωμίσθηκε ὡς τὸ τέλος αὐτῆ τὴν εὐθύνη και τὸ 1900, ὅταν ἐπεκτείνονταν τὸ σιδηροδρομικὸ δίκτυο μέσα στὴν ἐπικράτεια τῆς, ὁ Ἀβδουλ Χαμίτ Β' ἀπόφασισε τὴν κατασκευὴ μιᾶς γραμμῆς με ἀφετηρία τὴν Δαμασκὸ και κατεύθυνση τὴν Μεδίνα για τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν προσκυνητῶν. Τὸ ἔργο ἐντάσσεται στὴν πανισλαμιστικὴ πολιτικὴ του σουλτάνου και οἱ Μουσουλμάνοι ὄλου του κόσμου ἔδωσαν τὸν ὀβολὸ τους για τὴν ὀλοκλήρωσή του.

Μολοντὴ ἡ συγγραφέας με τὴν ἐρευνά της καλύπτει ὀλόκληρη τὴν παραπάνω περίοδο —και μάλιστα προτάσσει μιὰ εἰσαγωγὴ σχετικὰ με τὸ προκόνημα κατὰ τὸν μεσαιῶνα— ἐπικεντρώνει τὴν προσοχή της στὴ χρονικὴ